Gytis Piličiauskas

Tyrimai Šventojoje

2011 m. balandžio–gruodžio mėnesiais vykdyti archeologiniai žvalgomieji ir detalieji tyrimai Šventosios senovės gyvenvietėje (UK 1813) ir į Š nuo jos, Šventosios upės pakrantėje (1 pav.).

Sklype adresu **Kutninkų g. 5** Palangoje ištirti keturi 2x2 m dydžio, 2,3 m gylio žvalgomieji šurfai (iš viso 16 m²). Aptiktos pelkinės ir ežerinės nuosėdos, t. y. durpė ir sapropelis, pasiektas Litorinos jūros laikotarpio smulkutis vandeningas smėlis. Neolite sklypas buvęs didelio ir seklaus lagūninio ežero viduryje. Šurfe 3 1,3 m gylyje rastas akmeninis tinklo pasvaras, pagamintas iš rusvos jūros nugludinto smiltainio plytos, nuskeliant jos kraštus.

Žibų gatvėje, sklype Latgalos g. 30, greta jo esančiose Baltų ir Šviesos gatvėse bei sklype Žibų g. 106 ištirta 30 1x1 ir 1x2 m dydžio šurfų (iš viso 54 m²). 30–60 cm gylyje, po durpingu dirvožemiu, retsykiais – ir nesuartos durpės sluoksniu, aptiktas Litorinos jūros transgresijos metu suklostytas smulkus smėlis. Archeologinių radinių ar įgilintų struktūrų neaptikta – žvalgyti sklypai neolite buvę palyginti toli nuo vandens telkinių.

Į Š nuo Šventosios, greta Kuršių tako suprojektuoto dujotiekio vietoje ištirti du 1x1 m dydžio šurfai. Po perkastais sluoksniais 40–68 cm gylyje aptiktas smulkus horizontaliai sluoksniuotas aleuritingas smėlis. Archeologinių radinių ar įgilintų struktūrų nepastebėta.

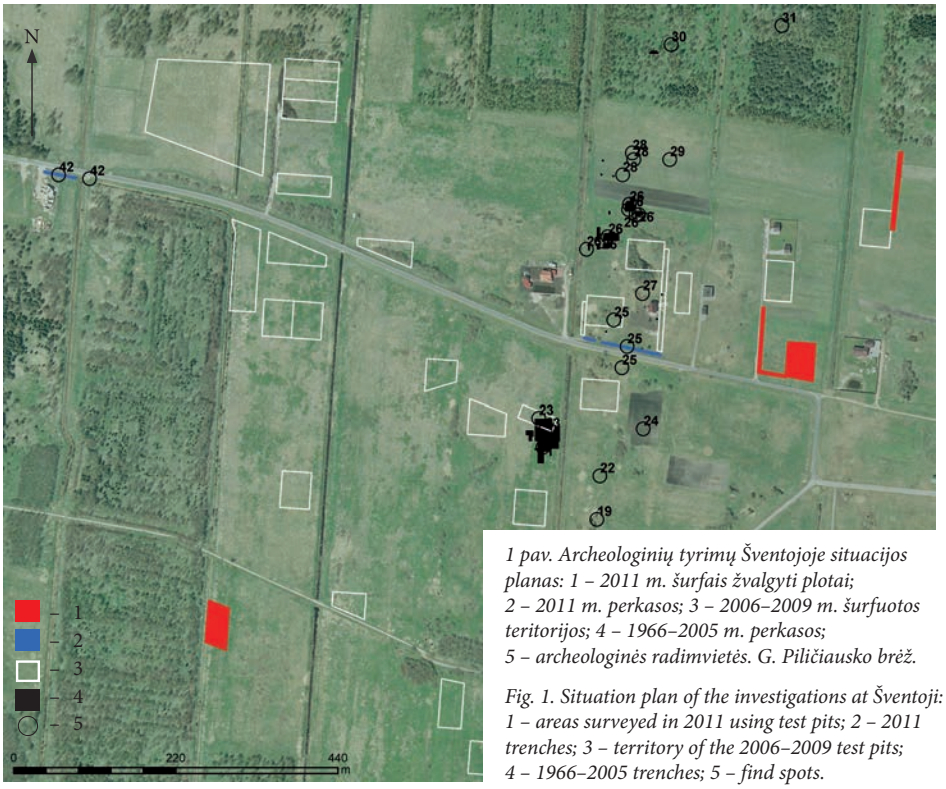
Bandomasis GPR profiliavimas vykdytas kaip pilotinė studija kuriant kompleksinių Lietuvos šiaurinio pajūrio tyrimų strategiją ir siekiant išsiaiškinti šios įrangos galimybes dirbant jūrinėse ir ežerinėse dažnai permirkusiose nuosėdose. GPR georadaras buvo išbandytas įvairiose Šventosios archeologinio komplekso dalyse. Šventosios 4–5 ir 41 radimviečių 2D profiliuose užfiksuoti buvusių vandens telkinių duburiai arba krantai. Šventosios 23 gyvenvietėje geofizikinių tyrimų duomenys nebuvo tokie informatyvūs, kad leistų lokalizuoti prieš 40 m. tirtas archeologines perkasas.

Sklype **Mokyklos g. 75,** 2006 m. aptiktoje buvusios protakos vietoje rankiniais (sukamu ir kalamu) grąžtais padarytas vienas 4,2 m gylio gręžinys, siekiant paimti nuosėdų pavyzdžius laboratoriniams tyrimams.

2011 m. lapkričio mėnesį pagal sutartį su AB „Lietuvos dujos“ atlikti detalieji tyrimai Šventosios senovės gyvenvietėje, suprojektuoto dujotiekio trasoje **Šviesos gatvėje,** tarp sklypų Šviesos g. 2A ir Latgalos g. 30. Dujotiekio tranšėjos projektinis gylis – 1 m, plotis – 50 cm, bendras ilgis su įvadais – 1,3 km.

Išilgai Šviesos gatvės, į V nuo sankirtos su Jotvingių gatve, buvusio lagūninio ežero R pakrantėje ir priekrantėje (radimvietė 25) ištirtos dvi 82x1 m ir 15x1 m dydžio perkasos. Įsigilinus iki 1,2–2,4 m visur stebėtas tik perkastas gruntas, kuriame aptiktas vienintelis radinys – stambokas gintaro žaliavos gabalas be apdirbimo požymių. Šiuolaikinėje toponuotraukoje perkasų vietose nėra pažymėta jokių komunikacijų trasų, tačiau archeologinių tyrimų duomenys leidžia manyti, kad XXI a. pradžioje didelė dalis Šventosios 25 radimvietės buvo sunaikinta neatlikus archeologinių tyrimų, greičiausiai nesuderinus inžinerinių trasų statybos darbų su KPD.

Buvusio lagūninio ežero duburyje (radimvietė 42) ištirta viena 43x1 m dydžio perkasa. *Perkasa 3* pamatuota 5,5–5,7 m į P nuo Šviesos gatvės krašto. Tamsiai rudų durpių

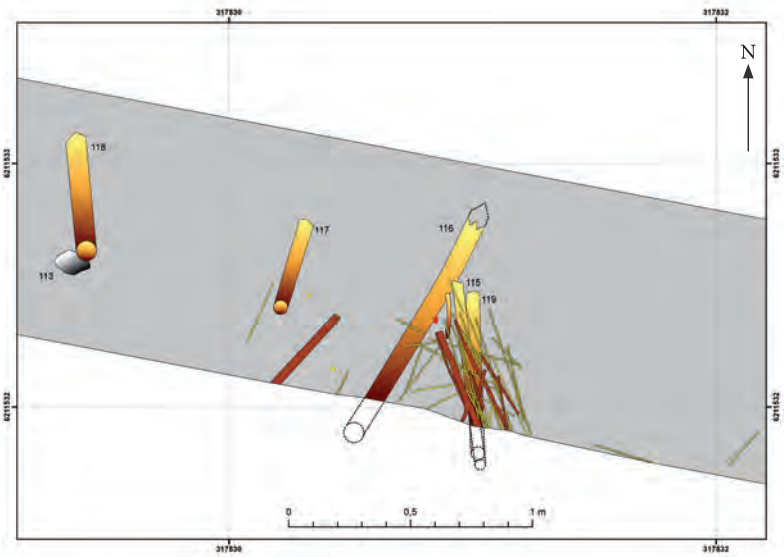

1 pav. Archeologinių tyrimų Šventojoje situacijos planas: 1 – 2011 m. šurfais žvalgyti plotai; 2 – 2011 m. perkasos; 3 – 2006–2009 m. šurfuotos teritorijos; 4 – 1966–2005 m. perkasos; 5 – archeologinės radimvietės. G. Piličiausko brėž.

Fig. 1. Situation plan of the investigations at Šventoji: 1 – areas surveyed in 2011 using test pits; 2 – 2011 trenches; 3 – territory of the 2006–2009 test pits; 4 – 1966–2005 trenches; 5 – find spots.

sluoksnis buvo visiškai nukastas perkasos R dalyje. Tik plona apatinė jo dalis išliko ties perkasos viduriu ir kiek storesnė (iki 40 cm storio) – V dalyje. Perkasos ŠV dalyje iki 1,3 m gylio buvo aptiktas lietaus nuotekų trasos perkasimas. Perkasos R dalyje iš karto po velėna prasidėjo natūralus gruntas – pilkas molingas sapropelis. Nuo 13 iki 70 cm gylyje, H_{abs} 0,40/0,60 m lygyje visoje perkasoje buvo pasiektas tamsiai pilkai rudo sapropelio sluoksnis. H_{abs} -0,10/-0,30 m lygyje sapropelyje atsirado 5 mm storio smulkaus smėlio linzių ir tarpsluoksnių. Būtent besmėlio ir smėlingo sapropelio kontaktinėje zonoje buvo aptikti visi archeologiniai radiniai, išskyrus vertikaliai sukaltus medinius kuolus, kurie perskrodė visą ežerinių nuosėdų storymę nuo rudo sapropelio iki smulkučio Litorinos jūros smėlio. Maždaug H_{abs} -1,17 m lygyje, arba 2,05 m gylyje, matuojant nuo P sienelės viršaus, traukiant kuolus buvo pasiektas Litorinos jūros smulkutis labai vandeningas smėlis. Šio sluoksnio kraigas nuo pagrindinės jūrinio smėlio storymės dar buvo atskirtas 7–8 cm storio sapropelingu tarpsluoksniu.

Maždaug 50–70 cm gylyje, ties perkasos 22–24 metrais, skaičiuojant nuo R galo, buvo pastebėtos 5 medinių kuolų viršūnės (2 pav.). Kuolai buvę nuo 1,3 iki daugiau nei 2 m ilgio, kadaise sukalti į ežerinį dumblą, ilgesni – ir į giliau slūgsantį smulkutį jūrinį smėlį (3 pav.). Kuolams panaudoti 4–8 cm skersmens 8–

2 pav. Žvejybinės konstrukcijos planas Šventosios 42 radimvietėje. G. Piličiausko brėž.

Fig. 2. Plan of the fishing construction at Šventoji 42 find spot.

35 m. amžiaus minkštųjų ir kietųjų lapuočių medelių kamienai. Jų šakos nukirstos, tačiau patys kamienai nenužievinti. Smaigaliai smailinti 4–32 cm ilgio išskalomis, tačiau vieno kuolo apatinė dalis buvo palikta visai buka. Visi kuolai buvo daugiau ar mažiau pasvirę į P pusę, sukalti su tarpais nuo kelių centimetrų iki 1 metro. Keturių kuolų smaigaliai sudarė 1,8 m tiesę, tik penktojo kuolo 116 smaigalys (liko nepasiektas) nuo šios tiesės R galo buvo nutolęs apie 30 cm į Š. Žinant, kad kitose perkasos dalyse kuolų nerasta, o visi kuolai telkėsi tik siauroje atkarpoje, galima spėti, kad visi kuolai priklausė vienai žvejybinei konstrukcijai. Prie kuolų 0,8–1 m gylyje aptikta daugybė pušinių skalų (4 pav.). Jos tel-

3 pav. Žvejybinės konstrukcijos kuolai Šventosios 42 radimvietėje. G. Piličiausko brėž.

Fig. 3. The stakes of the fishing construction at Šventoji 42 find spot.

4 pav. Žvejybinės konstrukcijos kuolai ir pušų skalos Šventosios 42 radimvietėje. G. Piličiausko brėž.

Fig. 4. The stakes and pine laths of the fishing construction at Šventoji 42 find spot.

kėsi vos 10 cm storio sapropelio sluoksnyje (H_{abs}-0,20/-0,30 m), prie kuolų 15, 16, 19, dauguma į Š ir R nuo jų. Ilgiausi fragmentai siekė 52–53 cm, tačiau jos buvusios gerokai ilgesnės, nes dalys tų pačių skalų liko neištirtame plote į P nuo perkasos. Sprendžiant iš etnografinių duomenų ir Sarnatės neolitinės gyvenvietės Latvijoje medžiagos, tokios skalos galėjo būti iki 2,5 m ilgio (Bērziņš V., Sārnate: living by a coastal lake during the East Baltic Neolithic, *Acta Universitatis Oulensis,* 2008, B86). Tarpusavyje surištos jos sudarydavo lengvai kilnojamas užtvaras žuvims sekliuose vandenyse gaudyti. Skalų tvoras prilaikė mediniai kuolai, o apatinės dalys įsmeigiamos į dumblą arba tvirtinamos pasvarais. Dauguma skalų buvo sugulusios viena kryptimi, tačiau pasitaikė ir įstrižų. Kitaip, nei Sarnatės gyvenvietėje, čia buvęs ne skalų ritinys, o greičiausiai sukiužusios vertikalios užtvaros fragmentas. Skalas rišanti karna turbūt atsileido ar atsirišo (jos liekanų nerasta) ir tvora suiro, o skalos sugulė prie užtvarą prilaikiusių kuolų daugmaž viena kryptimi. Prie pat vieno kuolo, t.y. prigludęs prie jo, buvo aptiktas 15x9x6,3 cm dydžio, 1,34 kg svorio pailgas akmuo. Šis akmuo yra gerokai didesnis ir sunkesnis už Šventosios neolitinėse radimvietėse aptinkamus tinklų pasvarus, pagamintus iš plokščių smiltainio gabalų ar apvalainukų. Akmens padėtis ir fizinės savybės verčia manyti, kad jis naudotas ne tinklams gramzdinti, bet pušų skalų užtvaros apatinei daliai prilaikyti. Dėl mažo tyrimų ploto neįmanoma nustatyti žvejybinės konstrukcijos pavidalo. Vargu ar tai pavyks padaryti ir ateityje, nes į Š nuo perkasos natūralūs sluoksniai ir archeologiniai radiniai buvo sunaikinti kasant griovį lietaus kanalizacijai, o į P praplėsti tyrimų plotą trukdytų „Sraigės“ vilos mūrinė tvora. 2009 m. tyrimų kuolai datuoti 2900–2650 m. pr. Kr. 2011 m. medinių kuolų pavyzdžiai perduoti rūšiai nustatyti į Kylio universitetą (Vokietija), jie bus datuoti 2012 m.

Prie žvejybinės konstrukcijos, taip pat tarp pušinių skalų buvo aptikta medžių šakų, plonų vytelių. Šakos ar medelių kamienai su nukirstais ūgliais yra žvejybinių konstrukcijų ar įrankių dalys. Kartu pasitaikė ir trumpų pagaliukų abiem bebrų nugraužtais galais. Dalis šakų prie polinės konstrukcijos griuvenų pakliuvo atsitiktinai, buvo priplaktos srovių ar bangavimo.

Toliau nuo žvejybinės konstrukcijos aptikti dar 2 akmeniniai pasvarai ir jų fragmentai. Šie buvo lengvi ir tiko tinklams prilaikyti. Vienas jų aptiktas apvyniotas liepos karna. Šie pasvarai rasti už 3 ir 14 m nuo žvejybinės konstrukcijos. Žuvingoje ežero duburio vietoje žvejyba greičiausiai vykusi keliais būdais: skalų užtvaromis ir statomais (velkamais?) tinklais.

The Investigation at Šventoji

In 2011, a field survey and small-scale excavation were conducted at the Šventoji archaeological complex and beside it (Fig. 1). 36 1–4 m² test pits were excavated at various parts of the archaeological complex, in the lakebed and E shore of a former estuarial lake, and beside the River Šventoji. Stone net weights were found in the sediments, but no new settlement or permanent fishing spots were discovered. A trial profile using GPR georadar showed that this method can be used at Šventoji in identifying the location of the beds of former bodies of water. The two trenches (97 m²) excavated at Šventoji 25 find spot determined that a large part of the find spot had been destroyed during early 21st-century construction work. The remains of a fishing construction created from a barrier of wooden stakes and pine laths, were discovered in the trench (43 m²) excavated at Šventoji 42 find spot (Figs. 2–4). The fishing spot had been built in the middle of a shallow estuarial lake and dates to 2900–2650 cal BC.

Egidijus Šatavičius

Naujos akmens amžiaus gyvenvietės Pietų ir Rytų Lietuvoje

Šiame straipsnyje pateikiama autoriaus iniciatyva 1988–2008 m. vykdytų archeologinių žvalgymų ir žvalgomųjų tyrimų Pietų ir Rytų Lietuvoje rezultatų dalis, kuri nėra plačiau skelbta mokslinėje spaudoje. Šių tyrimų metu identifikuotos naujos archeologijos vertybės, kurios surastos ir jų teritorijos nustatytos taikant kuo mažiau destrukcinius archeologinius tyrimus bei į pagalbą pasitelkiant gretutinių mokslų (paleogeografijos, geomorfologijos, botanikos, dirvožemio tyrimų) teikiamus duomenis. Žemiau pateikiami detalesni tyrinėtų objektų aprašymai.

Gireželio (Derežnyčios) 5 gyvenvietė yra Varėnos r. ir sen., apie 1,14 km į ŠR nuo Žiežulio ežero PR įlankos, apie 780 m į ŠV nuo Vytauto ir Marcinkonių gatvių sankryžos ir tiek pat į Š–ŠV nuo Marcinkonių ir Laisvės gatvių sankryžos Naujojoje Varėnoje, 620 m į PV nuo Derežnyčios upelio pralaidos kelyje Senoji Varėna–Naujoji Varėna (Vytauto g.), abipus žvyrkelio Naujoji Varėna–Gireželis bei Derežnyčios kairiajame krante. Gyvenvietė buvo įkurta plačiame vėduoklės formos pusiasalyje ties Derežnyčios įtaka į buvusį rininės kilmės ežerą, jo R–PR pakrantėje. Šiuo metu ežeras dėl Derežnyčios vagos gilinimo bei melioracinių darbų yra nuleistas, o jo vietoje plyti apleistos dirvonuojančios pievos. Pusiasalio pakrantės stipriai raižytos, apardytos įvairių iškastų duobių ir kelių. Gyvenvietės teritorija užima maždaug 280x170 m dydžio apaugusį pušynu plotą. Šis archeologijos objektas priskirtinas smėlinių gyvenviečių tipui. ŠR kryptimi, priešingame buvusios ežervietės ir Derežnyčios krante yra Gireželio (Derežnyčios) 1 gyvenvietė.

Gyvenvietę šio straipsnio autorius identifikavo 1996 m. Įvairiose pusiasalio vietose aptinkamuose žemės paviršiaus praardymuose aptikta daug titnago radinių, tarp kurių gausu įvairaus dydžio nuoskalų, skelčių, skaldytinių fragmentų ir jų liekanų, pavienių dirbinių (gremžtukų, rėžtukų). Gyvenvietės ŠR, Š ir V dalyse ištyrus keletą šurfų (0,4 m² dydžio) nustatyta, kad viršutinis kultūrinio sluoksnio horizontas apnaikintas ilgalaikio arimo. Tirtuose šurfuose stebėta tokia stratigrafija: viršuje buvo pilkas smėlingas armuo (apie 10–